

BARBIER, Frédéric. *Histoire d'un livre: la Nef des fous, de Sébastien Brant.* Préface de Michel Espagne; postface de István Monok. [Paris]: Aux éditions des Cendres, 2018. ISBN 978-2-86742-281-2.

Obr. 1. Frédéric Barbier přednáší na univerzitě v Szegedu (2011). Foto: Wikipedia, Mohanovenyke.

Kniha o knize neboli bestseller o bestselleru

Renomovaný evropský historik knižní kultury, který je dobře znám i české profesní obci (a to nejen svými pracemi, ale také svými studijními pobyty v řadě českých a moravských knihoven i účastí na odborných konferencích),¹ podává ve své zatím poslední publikaci strhující příběh knihy, která na sklonku 15. století vstoupila do dějin evropské kultury a dodnes neztratila nic ze své naléhavé aktuálnosti.

Tou knihou je slavná *Lod' bláznů* (německy *Narrenschiff*, latinsky *Stultifera navis*) německého humanisty právníka

Sebastiana Branta (1457–1521), který se narodil a zemřel ve Štrasburku a řadu let žil v Basileji. Znamenala převrat v dějinách raného knihtisku a v řadě edicí, reedicí, překladů i patisků stála u zrodu nového literárního žánru tzv. bláznovské literatury a stala se ideovým zdrojem dalších literárních a uměleckých děl. Sebastian Brant netušil, když spolu s basilejským nakladatelem a tiskařem Johannem Bergmannem vydal v Basileji dva roky po objevení Ameriky v březnu roku 1494 v souvislosti s masopustními oslavami svou veršovanou satiru, že kniha získá tak obrovský ohlas čtenářů

¹ Emeritnímu řediteli studijních programů pařížské École Pratique des Hautes Études a honorárnímu vědeckému řediteli Centre National de la Recherche Scientifique prof. F. Barbierovi (nar. 1952) vydali kolegové a přátelé u příležitosti jeho životního jubilea v roce 2017 „hommage“ – *Ex oriente amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire*. Édité par Claire Madl et István Monok. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2017. Frédéric Barbier je knižním historikem „*qui sait où se trouve l'Europe centrale*“ (takto nazval v úvodu publikace svůj příspěvek jeho maďarský kolega a dlouholetý přítel István Monok). K Barbierově biografii viz Frédéric Barbier, École Pratique des Hautes Études, dostupné online z: <https://prosopo.ephe.fr/fr/%C3%A9d%C3%A9ric-barbier> [cit. 1. 9. 2020].

Obr. 2. Albrecht Dürer – portrét S. Branta (kresba silverpoint, ca 1520–1521).

celé Evropy a že způsobí revoluci v historii evropské ediční a nakladatelské politiky. Málokterá kniha vzbudila tolik pozornosti, jak svou výrobou, typografií, ilustracemi, rozmístěním textu, překlady i čtenářskou a literární recepcí.

V roce 1494 vyšly německy úspěšně ještě reedice v Norimberku, Augšpurku, Reutlingenu a na rozhraní roku 1494–95 pak další ve Štrasburku u Johanna Grüningera. Druhé Bergmannovo basilejské vydání následovalo v roce 1495 a třetí pak roku 1499. Latinský překlad, lépe řečeno adaptace, *Stultifera navis* z pera Jacoba Lochera, vyšel zásluhou Josseho Badeho v roce 1497 v Basileji (jeho první patisk vyšel téhož roku ve Štrasburku v tiskárně Johanna Grüningera). Další vydání, basilejská Bergmannova, se datují do roku 1497 a 1498 a dílo bylo později vydáno latinsky i v Paříži a Lyonu. Francouzské verze, většinou v luxusních exemplářích, vyšly mezi lety 1497 a 1499 (byl to např. *La Nef des Folz du Monde*, publikovaný Guillaumem Balsarinem v Lyonu 1498 jako překlad Jeana Drouyna pořizený z latinské Locherovy předlohy). Dvě anglické verze, veršovaná a prozaická, vyšly v Londýně v roce 1509. Vlámské překlady máme doloženy z roku 1500 (do r. 1610 vyšlo dílo ještě třikrát); v Lübecku roku 1497 a v Rostocku v roce 1519 vyšel také překlad do dolnoněmčiny. Poslední německé edice spadají do roku 1625 a o deset let později, roku 1635, vyšla ještě vlámská verze. Poté dílo paradoxně na dlouhou dobu upadlo v zapomnění.

Čeští čtenáři si mohou dnes přečíst Brantovu knihu v překladu do češtiny (nepředpokládám, že by si otevřeli některé z vydání z 15. či 16. století, která se dochovala ve fondech

českých a moravských knihoven). Brantův text v překladu Rudolfa Mertlíka, který vyšel v nakladatelství Academia v roce 2007 se zasvěcenou úvodní studií germanisty prof. Václava Boka, si jako knižní bibliofilii bohužel do své soukromé knihovny již těžko pořídí; kniha je beznadějně vyprodaná (k dispozici jsou však četné knižní exempláře této edice uchovávané ve veřejných a studijních knihovnách). Čtenářská poptávka po Brantově díle je totiž díky jeho aktuálnímu obsahu i dnes, více než 500 let od jeho prvního vydání, obrovská.

Lod' bláznů dosáhla v letech 1494–1500 26 vydání, což představuje, bereme-li v úvahu průměrný knižní náklad okolo 500 exemplářů, minimálně 13 000 knižních exemplářů původního Brantova díla. Počet patisků a imitací však byl mnohem vyšší, doslova enormní. Barbier uvádí, že je známo 144 vydání inkunabulí různých Brantových textů. V 16. století jejich počet ještě vzrostl až na 424 edic! Jak to, že Brantova kniha dosáhla takové popularity? V čem spočíval tak nevídaný obchodní a čtenářský úspěch tohoto titulu a co přispělo k tomu, že se z něho stal tak žádaný bestseller?

Odpovědí na tuto otázku je Barbierova monografie, samotným autorem pojímána jako „historický esej“, která fenomén Brantova úspěchu podrobila komplexní analýze. Barbier se rozhodl na příkladu Brantovy emblematické knihy *Lod' bláznů* ukázat způsob, jak fungovalo nové médium tisk a jak mohly být samotné proměny tohoto média informačně přínosné z hlediska jevů daleko obecnějších. Zkoumá proto výrobu, distribuci a recepci Brantova díla v dobovém ideovém, kulturním a geografickém kontextu, v němž vzniklo, tj. v době pozdního středověku a počátku renesance a nástupu reformního myšlení v oblasti středního Porýní, v době převratných změn vyvolaných Gutenbergovým vynálezem knihtisku a počínajícího rozvoje moderní nakladatelské politiky a marketingu.

V první kapitole (*Un nouveau monde*) přenáší Barbier čtenáře do doby konce středověku, kdy je smrt všudypřítomná, stejně jako strach, že člověk nebude spasen a čeká ho věčné zatracení, kdy postava Smrti vyzývá k poslednímu tanci jak bohaté, tak chudé (tančí s králem, papežem, zlodějem i prostitutkou či bláznem). Postava blázna v čepici s oslíma ušima zakončenýma rolničkami byla jako postava středověké imaginace nerozlučně spjata především se svátkem bláznů a karnevalovým veselím, s časem bujarého veselí a chaosu, živá byla a dodnes je zejména v Porýní. Šířil se vliv myšlenek duchovního hnutí devotio moderna souvisejícího s novou formou zbožnosti a proměny lidského přístupu k fenoménu času a smrti – strach ze smrti se postupně mění v psychózu zdraví a hledání cesty ke spasení, tj. způsobu života, který by lidstvo odvrátil od věčného zatracení. Barbier popisuje náboženskou a kulturní, ale také ekonomickou situaci vyspělého Porýní v době nástupu knihtisku. Osvětluje obecné trendy odehrávající se v oblasti výroby a distribuce knih za první knižní revoluce a ukazuje, že za text a jeho uspořádání do knihy už není zodpovědný jen sám autor, ale „spoluautory“ jsou jak nakladatel-editor, tak typografové, ilustrátoři a další lidé okolo knih. Zdůrazňuje, že v tomto období neexistuje regulace trhu, že nebyla zavedena žádná privilegia pro tisk děl a úspěšné knihy byly nejen reeditovány stejným nakladatelem, ale byly publikovány

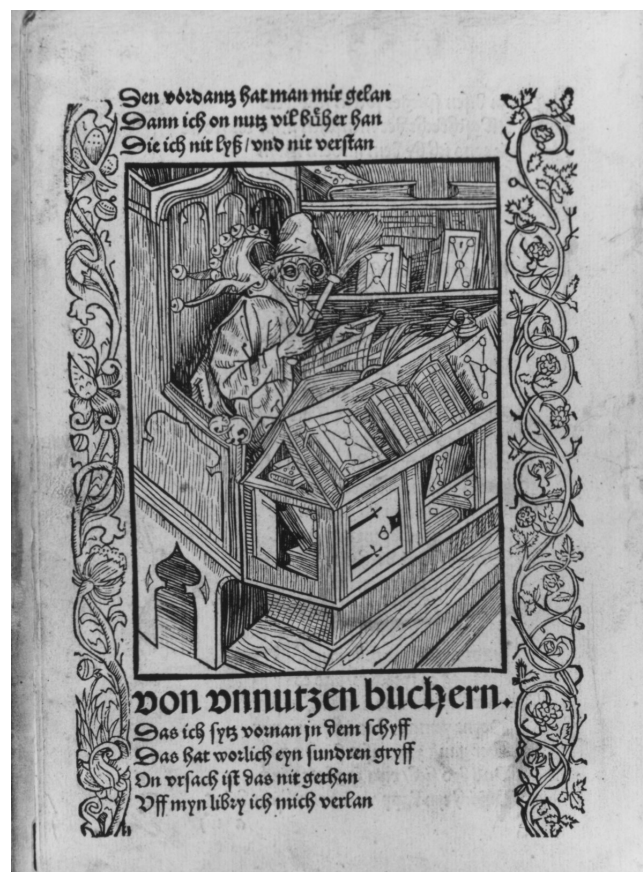
bez omezení a povolení nakladatelskou konkurencí, různě upravené, doplněné nebo zkrácené, v podobě více či méně blízké originálu.

Druhá kapitola (*Strasbourg et Bâle, autour de 1494*) je věnována dvěma z hlediska knihtisku důležitým evropským městům, Štrasburku a Basileji. Barbier zasvěceně líčí jejich intelektuální a kulturní atmosféru, poměry v oblasti knihtisku a knižního obchodu a seznamuje čtenáře s dvěma hlavními protagonisty, kteří měli velký podíl na čtenářském a obchodním úspěchu *Lodi bláznů*, tj. autorem Sebastianem Brantem a jeho přítelem, basilejským humanistou, editorem a nakladatelem Johannem Bergmannem.

V dalších dvou kapitolách se Barbier zabývá ideovým záměrem Sebastiana Branta vyjádřeným skrze text a téma, jehož nositelem jsou dva tzv. „velké motivy“, tj. motiv lodi a cesty a motiv blázna (kapitola *La Nef des fous: un projet ... et un texte*), a také tím, jakým geniálním způsobem se podařilo autorovi Brantovi a editorovi Bergmannovi v knize uspořádat a tiskem prezentovat text a ilustrace – kapitola *La Nef des fous: un texte ... et un livre (1494)*. Brantovo dílo navazuje na literaturu tzv. knížecích zrcadel (*Specula principum*) oblíbených ve středověku. Předkládá světu jeho obraz jako v zrcadle a čtenáři nabízí sociální a morální satiru, která ho má vést ke změně způsobu života. Brant se snaží o nastolení pořádku ve společnosti a apeluje na lidstvo, aby se odpoutalo od pozemského života a zaměřilo se na to jediné, co má cenu – věčnou spásu. Veršovaná skladba (původně psaná ve staré alemanštině, jež byla Brantovým rodným jazykem) vypráví o flotile „lodi bláznů“, která se vypravila z Basileje do ráje bláznů, Narragonie. Satirickou a moralizující formou, která není prosta ironie a humoru, pranýřuje dobové mravy a špatné vlastnosti lidí (nesnášenlivost, domýšlivost, lenivost, touhu po bohatství, lichvu, požitkářství a nenasytlost, žebrání, zanedbávání výchovy aj.) a jejich nesprávný způsob života. Blázni v naprostém chaosu vstupují do lodi s nadějí na záchranu a spasení, v domněni, že plují do země zaslíbené; ta však veze posádku do záhuby. Loď a plavba je symbol marné lidské snahy zachránit se, Narragonie představuje pozemský život, k němuž se blázni upínají, i když je to ve skutečnosti jen chiméra; a lidé plují ke smrti.

Brant svým vyprávěním však více než špatný život jednotlivců kritizuje celou společnost a její složky – církve za její hamižnost a touhu po majetku, šlechtu za její honbu za tituly a „učence za to, že se neprávem honosí vědeckými tituly“. Kritice neunikli ani lidé okolo knih. Tiskaře a nakladatele kritizuje za to, že baží po zisku za každou cenu a neváhají vydávat zbytečné knihy, čtenáře bibliomany za hromadění knih, které nikdy neotevrou. Brant ve snaze být srozumitelný a oslovit co největší počet čtenářů píše ne v latině, ale národním jazyce, text člení na řadu krátkých kapitol a ponechává dostatek prostoru pro ilustrace a dekoraci.

Každá kapitolka knížky je složena ze tří částí – motta, delšího textu, který formou krátké bajky podává charakteristiku jednotlivých typů bláznů nebo šílenství, a příslušné ilustrace. Těch je v knize celkem 114 a kromě postav přináší vyobrazení krajiny měst a vesnic, staveb, nábytku, oblečení i řady různých drobných banalit z každodenního života, tj. soudobou realitu rýnského světa 15. století, a tvoří s textem neoddelitelný celek, neboť vyjadřují stejnou myšlenku

Obr. 3. Ilustrace bibliomana z basilejského vydání z r. 1494.

jako text. Právě působivé dřevorezové ilustrace, na nichž měl vedle tří anonymních basilejských umělců velký podíl mladý Albrecht Dürer, přispěly nemalou měrou ke čtenářské a literární popularitě Brantovy veršované satiry. Obchodní úspěch knihy měl zaručit i její vhodný formát (malý kvart), který umožnil prodej za přijatelnou cenu. Veršovaná forma měla ulehčit memorizaci a rejstřík usnadnit orientaci v textu. Barbier oceňuje nejen ilustrační a typografickou úpravu knihy, ale především pečlivé rozvržení textu a ilustrací, pevnou a promyšlenou strukturu jejich pravidelné kombinace. Upozorňuje na to, že nebývalo běžné, aby autor 15. století podobným způsobem zasahoval do výroby knihy; Brant však podle Barbiera pochopil, že ideové poselství, které aspiruje stát se edičním i čtenářským bestsellerem, musí být úzce spjato s jeho materiálním nosičem. A to se úzkou spoluprací autora a editora podařilo.

Kapitola *Le paradigme de la Nef* podává podrobný přehled jednotlivých vydání díla v němčině, latině a v překladech do francouzštiny, vlámské a angličtiny, reedic, patisků a jejich charakteristiku a sleduje jejich vzájemné prolínání. Text Brantova sdělení nebyl pevně fixován, dílo existovalo a šířilo se současně kromě originálních vydání velmi rychle a velmi úspěšně v četných upravených reedicích, patiscích a jazykových mutacích, tj. v různých podobách navzájem se ovlivňujících, za spoluexistence transferů všeho druhu a v závislosti na trhu a anonymních čtenářích. Přes nárůst tištěné produkce v různých jazycích a přes jistou segmentaci trhů docházelo k poměrně rozsáhlému geografickému šíření díla (od Lübecku po Burgos či Nový svět) a evrop-

ská nakladatelství si tak udržela svůj nadnárodní charakter. Kromě toho existovalo obrovské množství děl, která motiv lodi a motiv blázna nějakým způsobem přejímala (za všechna uvedme Erasmovu *Chválu bláznovství* z roku 1509 nebo populární a často vydávaný soubor kázání na Brantovo dílo štrasburského kněze a teologa Johanna Geilera von Kaysersberg, Brantova přítele, který vyšel poprvé roku 1511 pod názvem *Navicula sive speculum fatuorum*). Inspirativnímu vlivu Brantova díla je v Barbierově knize věnována kapitola *Le statut du texte*, která se zabývá literární inspirací Brantovou satirou a jejím vlivem na literární produkci 15., ale zejména 16. století a seznamuje alespoň s hlavními tituly tzv. „bláznovské literatury“, jež měli evropští čtenáři k dispozici (i když jejich vyčerpávající přehled nebyl cílem výzkumu). V závěru kapitoly je pak připojena informace o variantách v ikonografii, neboť jak bylo již řečeno, ilustrace byla nedílnou součástí knihy a tvořila (slovy autora) s textem tzv. „bimédialité“. Barbier rozebírá podoby titulních listů, včetně patisků, všímá si, jak byly ilustrace různými nakladateli přejímány, redukovány, což mělo mnohdy za následek to, že se ztratilo původní úzké spojení textu a obrazu. Konstatuje také, že působivost originálních ilustrací byla tak obrovská, že se často objevovaly jak v „brantovských“ dílech, tak i v knihách, které neměly s Brantem nic společného (vzpomeňme známou Dürerovu ilustraci bibliomana, jakousi obecně platnou personifikaci šilenství, která byla přetiskována v různých podobách v řadě tisků i samostatných grafik). Ilustrace v knize Sebastiana Branta ovlivnily celé generace ilustrátorů a malířů (nejen Hieronyma Bosche, jehož slavný obraz není zřejmě přímou inspirací Brantovým dílem, ale obsahově s ním souvisí, ale např. Hanse Holbeina ml. aj.) a kniha se stala se námětem mnoha výtvarných, divadelních, hudebních i tanečních uměleckých kreačí. Lze říci, že metaforický leitmotiv Brantova díla (loď a blázen) vede lidstvo po staletí k zamyšlení nad svou existencí a způsobem života.

Neodmyslitelnou součástí Barbierova zkoumání je problematika čtenáře a čtenářské recepce (viz poslední dvě kapitoly *Réception de la Nef: le marché* a *De la collection à la bibliophilie et à la problématique de l'identité*). Historik si je plně vědom toho, jakou roli při vzniku originálu díla a jeho obsahových, formálních, jazykových i geografických metamorfózách hraje právě knižní trh a čtenářský konzum, neboť to byla právě četba, která v různém období aktualizovala Brantův text. Pozornost tak věnoval nejen dobové recepci díla v různých sociálních prostředích, ale rovněž jejím pozdějším proměnám. Rozeznává tři fáze čtenářského přístupu k Brantovu dílu. V prvním období, tj. vzniku a vydání knihy, čtenářský ohlas odpovídá víceméně záměrům Branta a Bergmanna – *Lod' bláznů* je chápána jako morální četba nabádající k příkladnému životu a uvědomění si nebezpečí, které vyplývá ze způsobu života od základu špatného. Druhá fáze recepce je spojena s obdobím bibliofilie a knižního

sběratelství, je to období konkurence bohatých sběratelů, období luxusních exemplářů a hraničních cen, jichž tyto knihy dosahují na aukcích či u obchodníků. *Lod' bláznů* získává status emblematické knihy, která nesmí chybět v žádné významnější knižní sbírce. Konečně od poloviny 18. století nastává třetí fáze (znovuocnění německé verze díla), jež je typická zejména pro germanofonní prostředí: je to období hledání národní identity, období filologického a literárního zkoumání díla, jež představuje významnou literární památku (*Lod' bláznů* znala a oceňovala řada německých spisovatelů té doby, např. bratři Grimmové, Christoph Martin Wieland, Johann Wilhelm Ludwig Gleim aj.). Barbier se zabývá sociologickými otázkami recepce a četby a vlivu sociologicky, geograficky a jazykově odlišného konzumního prostředí na proměny knihy (a to nejen vlastního textu, ale i paratextů a ilustrací). Načrtl sociologický obrázek čtenářů nejen na základě bibliografie a jazykových verzí díla (latinský překlad Jacoba Lochera, který byl v Evropě nejvíce rozšířen, a to především v církevním prostředí, cílil na sociologicky jiné čtenáře než německý originál nebo francouzské překlady), ale zejména na základě exlibris vyskytujících se v dochovaných exemplářích a na základě osobních knižních sbírek dochovaných v městských, šlechtických a církevních čtenářských vrstvách. Je zajímavé sledovat, jak se knihy prvních sběratelů 15. a 16. století dostávaly v pozdější době do knižních sbírek šlechty či sbírek bibliofilů. Barbier uvádí celou řadu jmen vlastníků a čtenářů Brantova díla z různých koutů Evropy, často známých a slavných. Vzniká tak jakási provenienční mapa, do níž se promítla rovina geografická, časová, jazyková i sociologická a jež má značnou vypovídací hodnotu. Je na ní znát, že ji sestavil historik s hlubokou znalostí dějin evropské knižní kultury. Frédéric Barbier je totiž nejen vědec obdařený badatelskou a cestovatelskou zvědavostí a zkušeností, s níž během své dlouhé profesní kariéry poznával různé evropské kulturní regiony s jejich kulturními institucemi a jejich vzájemnými kulturními vazbami či transfery a studoval tamní dějiny knihtisku (neomezil se jako někteří badatelé jen na západní oblast, ale naopak, své poznání rozšířil i o oblast střední a východní Evropy, neboť ji považuje za organickou součást křesťanského západního světa), ale je také typ badatele, který se nespokojí s informacemi „z druhé ruky“ (v tomto případě s údaji dostupnými na internetu, badatelům velmi ulehčujícími práci ve zjišťování různých edic a míst vydání, někdy i jejich majitelů), pečlivě je ověřuje a doplňuje přímým „de visu“ zkoumáním jednotlivých knižních exemplářů Brantova slavného díla rozsetých po celé Evropě.²

Barbierova publikace podchycuje recepci Brantova díla také ve střední Evropě (knihy dochované v Čechách a na Moravě, Polsku, Sasku či Uhrách). Pokusím se při této příležitosti o částečnou rekapitulaci knižních exemplářů zjištěných v knihovnách České republiky a o jejich charakteristiku (a to nejen na základě informací uve-

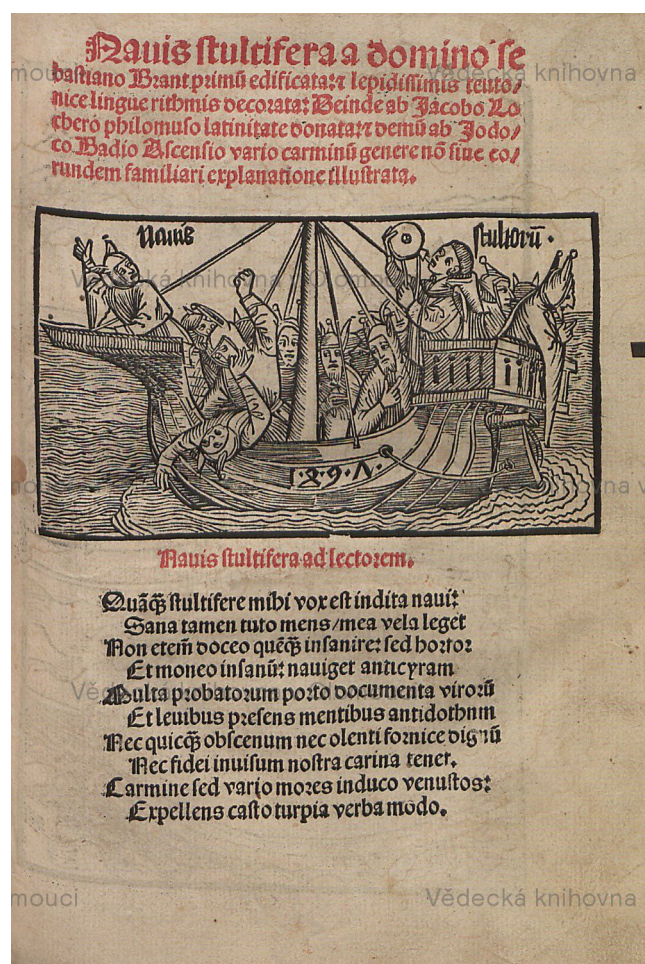
² Jeho kolega a přítel, přední maďarský znalec dějin evropské knižní kultury István Monok, o něm v této souvislosti napsal: „Barbier n'aime pas trop les ouvrages théoriques, surtout de la part d'auteurs qui n'ont jamais effectivement travaillé avec des livres anciens.“ Srov. MONOK, István. Frédéric Barbier, un historien du livre qui sait où se trouve l'Europe centrale. In: *Ex oriente amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire*. Édité par Claire Madl et István Monok. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2017, s. 14.

dených F. Barbierem).³ Německých verzí Brantovy *Lodi Bláznů* se s bohemikální vlastnickou proveniencí mnoho nedochovalo. Třetí edice německého originálu, která vyšla v r. 1499 (12. II.) v Basileji u Johanna Bergmanna, v minulosti patřila hraběti Mikuláši Schlickovi (zemř. 1522), pánu na Falknově (Sokolově), dnes se však nachází v Saské státní a univerzitní knihovně v Drážďanech. Německou edici ve štrasburském vydání u Johanna Grüningera z r. ca 1496 (sign. DN VI 6) měl ve své osobní knihovně spolu s latinskou Bergmannovou basilejskou edicí z 1. III. 1498 (sign. DN VI 3) známý sběratel Daniel Gottfried sv. pán Wunschwitz (1678–1741). Obě jeho knihy (v němčině i latině) se dnes nachází ve Strahovské knihovně v Praze.

Je evidentní, že Brantovo dílo frekventovalo na našem území převážně v latinských basilejských prvotiskových edicích Johanna Bergmanna (nejčastěji ve druhé a třetí edici) a prvotiskových patiscích vydaných roku 1497 ve Štrasburku J. Grüningerem a též v Norimberku Georgem Stuchsem. Tisky 16. století (v Basileji u Nikolause Lamparta 1506, v basilejské oficíně Sebastiana Henricpetriho 1572)⁴ se objevují daleko méně.⁵

Jediná francouzská edice, a to foliové pařížské vydání nakladatele Geoffroye Marnefa a tiskaře Andrého Brocarda z 8. II. 1499, se nachází ve fondu Knihovny Národního muzea (sign. 68 D 10). Kdo je vlastnil, není známo, ale vzhledem k tomu, že se jedná o vydání určené movitějším čtenářům, dá se předpokládat, že se tento exemplář „pohyboval“ ve vyšších společenských čtenářských vrstvách.

Ze šlechtických majitelů sběratelů vlastnili Brantovu satiru např. Nosticové (srov. Nostická knihovna sign. ag 513, exlibris Nostické majorátní knihovny z r. 1774; knihu tvoří neúplný patisk vydaný ve Štrasburku Johannem Grüningerem 1. VI. 1497 doplněný neúplnou třetí Bergmannovou edicí latinského překladu, vydanou v Basileji 1. III. 1498) a Fürstenbergové (na Křivoklátě se v zámecké knihovně, sign. Křivoklát 22 f 2, nachází tato Bergmannova třetí edice v úplnosti). První patisk latinské edice vydaný v Norimberku u Georga Stuchse po 1. III. 1497 vlastnil další významný sběratel, tentokrát z řad církve – František Řehoř Giannini (1693–1758), výrazná postava učeného katolického osvětenství na Moravě, probošt u sv. Mořice v Olomouci (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 25. 093). Strahovská knihovna uchovává ve svých fondech také patisk latinské edice zmíněný u Nosticů (tj. štrasburskou Grüningerovu edici z 1. VI. 1497); v roce 1620 jej vlastnil doksanský probošt a pozdější strahovský opat Nicolaus Gerhardus Amoens z Amelunxen (sign. DN VI 13). Z dalších bibliofilů připomenu muzejního knihovníka Václava Hanku (1791–1861), jehož exemplář třetího vydání Bergmannova latinského překladu (Basilej 1. III. 1498) se dochoval v Knihovně Národního muzea (sign. 68 E 8), českého antikváře a sběratele Josefa Scheybala (1897–1967), který vlastnil Brantovu *Lod' bláznů* v basilejské latinské edici z roku 1572, dochovanou stejně jako další knihy z jeho majetku v Městském muzeu v Turnově, ruského sběratele profesora geografie Pavla Vladimiroviče Ototzkého (nar. 1866) ži-

Obr. 4. Titulní list Brantova díla (Basilej: Nicolaus Lamparter, 1506. Vědecká knihovna Olomouc, sign. 26.971).

jícího od 20. let minulého století až do r. 1946 v pražském exilu (opatřil si dokonce první edici latinského překladu Jacoba Lochera vydaného v Basileji u J. Bergmanna 1. III. 1497, jež se dnes nachází v Knihovně Národního muzea, sign. Ototzki 2, a to s bohatou rukopisnou proveniencí; podle Ototzkého poznámky v knize pochází z knihovny hrabaty Stolberg-Wernigerode). V neposlední řadě je to profesor hudební vědy Jan Racek (1905–1979), který vlastnil basilejské vydání latinského překladu v adaptaci Josseho Bادهho publikované N. Lamparterem roku 1506 (knihy se dochovala v Moravské zemské knihovně, sign. ST2-0868.702).

Recenzovanou knihu vydalo pařížské nakladatelství Éditions des Cendres, které se od roku 1985 specializuje na vydávání knih z oblasti grafiky, literární historie, dějin umění, vybraných literárních kuriozit a zajímavostí. Publikace, jež vydává, se vyznačují nejen zajímavým a hodnotným obsahem, ale také pečlivou knižní úpravou a vysokou typografickou a ilustrační kvalitou. Monografie F. Barbiera je toho

³ Průzkum byl proveden ve fondu Národní knihovny ČR, Knihovny Národního muzea (online katalog a tištěný katalog prvotisků ŠIMÁKOVÁ, Jitka – VRCHOTKA, Jaroslav. *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*. Praha: KLP, 2001), ve Strahovské knihovně, Vědecké knihovně v Olomouci a Moravské zemské knihovně.

⁴ Henricpetriho latinský tisk z roku 1572 frekventoval v církevním prostředí i na Slovensku. Ve fondu Matice slovenskej se dochoval exemplář v původní renesanční vazbě a s vlepěným exlibris „M. Andreas Mayr Presbyter“ (srov. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej Národnej knižnice Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská 1993, č. 281).

⁵ Ve středoevropských knihovnách (v církevních v latinských vydáních z počátku 16. století a ve šlechtických zjevně německy v edicích z druhé poloviny 16. století) frekventovalo velice často dílo Johanna Geilera von Kaysersberg (1445–1510) *Naucula siue speculum fatuorum* (poprvé Strasbourg: Mathias Schürer, 1510).

nezvratným dokladem. Čtenáři ocení jak možnost rychlé orientace v poznámkovém aparátu, který je tištěn na barevně odlišném (růžovém!) papíru, tak bohatství černobílých a barevných ilustrací doprovázejících text, které jsou opatřeny jednak legendami přímo u ilustrace a jednak podrobnějšími popiskami v samostatném seznamu obrázků. Samozřejmou součástí publikace je společný jmenný a místní rejstřík (podoba jmen je francouzská, ale v závorce je uvedena ještě pro přehlednost původní podoba jména nebo místa) a bibliografie. Bibliografický aparát obsahuje kromě seznamu literatury (příruček a odborných publikací) užitečný přehled jednotlivých vydání Brantovy *Lodi bláznů* ve všech jazycích; odděleně seznam prvotiskových vydání a seznam edic po roce 1500 citovaných v textu.

Frédéric Barbier pracoval na projektu této knihy soustavněji od roku 2007, jak o tom svědčí jeho článek v časopise *Histoire et civilisation du livre*,⁶ kdy zahájil systematický průzkum jednotlivých edic a překladů díla v konkrétních exemplářích, tak, jak jej umožnil rozvoj elektronické katalogizace a digitalizace evropských institucí, v nichž se knihy nacházejí. Neomezil se jen na „čistě“ bibliografickou či knihovědnou práci, ale problematiku zasadil do širokého rámce všech koexistujících společenských, kulturních a uměleckých jevů, a to v dané časové a prostorové podmíněnosti. Jedenáct let práce na tématu tak zúročil dokonale.

Barbierův na výsost syntetický pohled na výjimečné dílo Sebastiana Branta, jež analyzuje z hlediska autorského a nakladatelského záměru, z hlediska obsahu i formy (typografického a skladebného uspořádání textu a ilustrací) a též z hlediska jeho následných metamorfóz, ať již spontánních a nezamýšlených, nebo naopak záměrných a cílených, na určitou část čtenářské klientely, dal vzniknout práci, jež nemá

v současných dějinách knižní kultury obdoby. Publikaci lze bez nadsázky označit za vzorovou monografii, která představuje pro historiky knižní kultury návod, jak lze na konkrétním příkladu jedné knihy vysvětlit dějiny knižní kultury ve všech jejích disciplínách a v její interdisciplinární dimenzi. Interdisciplinární komparace stejně jako komplexní vědecký pohled jsou pro historika knižní kultury a historika kulturních transferů nezbytným předpokladem. Barbierův model zkoumání by měl podnítit badatele k podobnému výzkumu dalších kulturních památek, jak uvádí francouzský kulturní historik Michel Espagne v předmluvě publikace. A v ruce zkušeného pedagoga knihovědce by se mohl stát dokonce skvělou učební pomůckou (domnívám se, že i toto byl jeden z autorových záměrů).

Monografie Frédérica Barbiera má největší předpoklady stát se, stejně jako Brantova kniha, knižním bestsellerem. Má potenciál oslovit nejen čtenáře profesně zaměřené na dějiny knihy, historii evropské literatury či dějiny filozofie, ale rovněž všechny milovníky knih a bibliofily (nikoliv bibliomany!) z řad širší veřejnosti. Pokud jde o čtenáře střední Evropy, ti si musí zjevně nějakou dobu počkat, než jim bude kniha k dispozici (zatím není ve fondu žádné z větších veřejných knihoven počínaje Národní knihovnou a konče Knihovnou Národního muzea). Snad se to brzy změní.

Jaroslava Kašparová

Knihovna Národního muzea
oddělení rukopisů a starých tisků
Václavské náměstí 68
110 00 Praha 1

⁶ BARBIER, Frédéric. La *Nef des fous* au XVe siècle. Un projet de recherche. *Histoire et civilisation du livre* 3, 2007, s. 341–349. Dostupné online z: <https://revues.droz.org/index.php/HCL/article/view/1936/3282> [cit. 1. 9. 2020]. Srov. též Barbierův blog *Histoire du livre*. Dostupné online z: <http://histoire-du-livre.blogspot.com/2018/11/histoire-dun-livre-la-nef-des-fous.html> [cit. 1. 9. 2020].